

BİR MODERNLEŞME MODELİ OLARAK ATATÜRK İNKILÂPLARI

***

AS A MODERNİZİNG MODEL "ATATURK'S REFORMS"

Dr. Yasemin Doğaner*

Türkiye'nin modernleşmesi konusu son iki yüz yıllık tarihine damgasını vuran önemli meselelerinden biridir. Devletin nasıl kurtarılacağı ve değişimin hangi yolla gerçekleştirileceği temel kurgusundan hareket eden bu yaklaşım başlangıcından bu yana farklı dinamiklere sahip olmuştur. Çoğunlukla idari yapı ekseninde ele alınan değişim konusunun toplum üzerinde nasıl bir etki bıraktığı üzerinde fazla durulmamıştır.

Toplumların yeniliğe ve değişime olan ihtiyacı bu alandaki gelişmeye paralel olarak sürmektedir. 18. yüzyılın başlarından itibaren değişim ve çağdaşlaşmayı gündemine alan ve buna ilişkin çözümler üreten Osmanlı İmparatorluğu, gerek değişime yeterince uyum gösterememesi, gerekse toplumun kendi iç dinamiklerini harekete geçirememesi sonucu bu alanda beklenen başarıyı gösterememiştir.

İmparatorluğun Milli Mücadele yıllarında fiilen sona ermesiyle birlikte kurulan yeni devlet müli bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, akli ve bilimi esas alan, rasyonel ilkelerle hareket eden bir çağdaşlaşma anlayışını benimsemiştir. Kendisinden önceki zihniyetle arasındaki bağları koparmayı hedefleyen Cumhuriyet, yeni bir millet inşa etmenin ön koşulu olarak ümmet zihniyetinin yerine ulus devlet anlayışını koymayı gerekli görmüştür. Bu amaçla Cumhuriyet'in ilanı sonrasında uygulanmaya başlanan inkılaplar, toplumun dönüşümünü gerçekleştirmek üzere hayata geçirilmiştir. Modern bir toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olan Atatürk inkılapları, Milliyetçilik,

---

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Halkçılık ve Laiklik gibi bazı temel dinamiklerden hareketle ortaya konmuştur. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde dönemin tek partisi CHP'den, yazılı basından, halkevleri ve radyo gibi dönemin etkin kurumlarından faydalanılmıştır. Cumhuriyet kadroları Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak amacıyla topyekün batılılaşma anlayışını tercih etmişler ve bu anlamda toplumun tüm kurumlarında yeni bir anlayışın hakim kılınması esas alınmıştır. Sosyal, kültürel, eğitim ve hukuk alanında gerçekleştirilen inkılap hareketleri çağdaş bir Türk toplumu oluşturmanın gereklerini yerine getirmiştir.

Bilindiği gibi daha Milli Mücadele yıllarında milli egemenlik fikri Anadolu'daki hareketin temel hareket noktasını oluşturmuş ve inkılap hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi varlığına rağmen gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü, 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması gibi gelişmeler Cumhuriyet'in ilanını hazırlayan gelişmelerdir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi batılılarca sürpriz olarak karşılanmazken, Türk aydınlarının bir kısmınca henüz erken olduğu gerekçesiyle tepki görmüş ve bu kesim sonraki yıllarda muhalefet olarak siyasal yaşamdaki yerini almıştır. Atatürk inkılaplarının tamamına bakıldığında yapılan yeniliklerin belirli bir zamanda ve uygun ortamda gerçekleştiği görülmektedir.

Atatürk inkılaplarının temel dinamiklerini biraz açacak olursak, bunlardan milliyetçilik "bir fikir akımı olarak millet gerçeğinden hareket etmekte ve milli menfaatleri temin etmek amacıyla bir ülkü etrafında toplanmayı ifade etmektedir."¹ İlk kez Fransız İhtilali ile yayılan bu akım, Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim unsurları üzerinde etki yapmış ve buna karşılık İmparatorluğun Türk olan unsurlarına ağırlık verilmesi sonucunda Türkçülük fikri gelişmiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi gibi Osmanlı aydınlarının savunduğu bu fikir, İkinci Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp tarafından formüle edilmiş, bu dönemde milliyetçilik adına yapılan sistemli çalışmalar başta Mustafa Kemal olmak üzere pek çok Türk gencini etkilemiş ve milli şura sahip geniş bir

¹ Hamza Eroğlu, "Atatürk'e Göre Millet ve Milliyetçilik", *Atatürk Yolu*, İstanbul, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1981, s.141.

kadronun oluşması sağlanmıştır. Milliyetçiliğin formüle edilmesi Birinci Dünya Savaşı sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Anadolu'daki hareketin doğmasıyla başlamaktadır.²

Mustafa Kemal milliyetçilik parolasını Samsun'a çıktığı günlerde "Millet, milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir" diyerek dile getirmiş, milliyetçilik alanı ise Misak-ı Milli ile sınırları tespit edilen Türkiye olarak belirlenmiştir. Atatürk Milliyetçiliğinin en belirgin özellikleri milli seciyeye dayanması ve milli kültürü esas almasıdır. Bağımsızlığı ve ulusal egemenliği esas tutan bu anlayış gerçekçi ve ölçülüdür. Medeni milletlerle dostluğu ve batılılaşmayı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Milliyetçilik anlayışı tüm inkılapların ruhuna sinmiştir. Söyle ki, eğitimde, dilde, tarihte ve iktisadi alanda yapılan tüm inkılaplarda milliyetçilik olgusunun sistemli bir şekilde uygulandığı görülmektedir. O günün dünyasındaki ideolojilerden farklı olarak dışlayıcı değil kapsayıcı bir anlayış benimsenmiş, Türkiye'de yaşayan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kabul edildiği ve eşit hak ve özgürlüklerden yararlanacağı ısrarla vurgulanmıştır.

Atatürk inkılaplarının temel dinamiklerinden bir diğeri de Halkçılıktır. 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan halkçılık fikri, kapitalist sistem karşısında ezilen sınıfların haklarını korumak amacıyla ortaya konmuş ve daha ziyade Rusya'da gelişmiştir.³ Türkiye'de öncelikle İttihatçılar tarafından bir dincilik akımı olarak benimsenen bu fikir, Osmanlıların Balkanlardaki ağır yenilgisi sonrası dönüşüm geçirerek Ziya Gökalp'le Türkçü bir içerik kazanmıştır. Gökalp'in mesleki zümre

² Türk Milliyetçiliğinin gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz: Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, 4.bs., c.5, Ankara, 1983, s.102-122; David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, Çev: Zeki Doğan, İstanbul, Fener Yay., 1998; Yusuf Sarııay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, Ötügen Yay., 1994; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, 1970; M. Saffet Engin, **Kemalizm İnkılabının Prensipleri**, 2.c., İstanbul, Cumhuriyet Matb., 1938, s.71-78.

³ Halkçılık ideolojisi hakkında geniş bilgi için bkz: İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", **Toplum ve Bilim**, Yaz-Güz 1978, s.44-110; Zafer Toprak, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu 14-16 Ocak 1977**, İstanbul, Murat Matb., 1977, s.13-37.

esasına dayalı halkçılık fikrine karşın Mustafa Kemal halkçılığı "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış, bir kitle"nin oluşturulması şeklinde formüle etmiş ve milli mücadele yıllarından itibaren ulus devleti kurmayı amaçlayan, kuvvetin, kudretin, hakimiyetin ve idarenin doğrudan doğruya halkın eline verildiği bir sistem kurmak esas alınmıştır.⁴ 1920'de Teşkilat-ı Esasiye Kanununda halkçılığın program olarak kabul edilmesi, 1922'de "halkçılık esasına dayalı bir halk fırkası kurulacağı"nın açıklanması, 1923'te yapılan Türkiye İktisat Kongresine mesleki temsil esasına göre çiftçi, tüccar, sanayici ve işçilerin katılması gibi uygulamalar, halkçılık konusundaki samimi duyguların bir ifadesidir. Ancak uygulamada dönemin hassasiyetlerinin de etkisiyle uygulamaların her zaman istenilen ölçüde verimlilikle sonuçlanmadığı ve tek parti idaresinin yerleştiği dönemlerde zaman zaman "halk için halka rağmen" anlayışının kendisini etkili bir biçimde hissettirdiği görülmektedir.

Atatürk inkılaplarının en temel dinamiklerinden sayılan, önemine ve toplumda halen sürmekte olan hassasiyetlere binaen inkılapların omurgası, sigortası gibi değişik terimlerle ifade edilen laiklik kavramı üzerinde gerek toplumda gerekse aydınlar arasında henüz bir fikir birliğine varılmış değildir. Bunda gerek Türk toplumunda laikliğin batıdan farklı bir seyir takip etmesi, gerekse toplumsal hayatın pek çok detayının düzenlenmesinde İslamiyet'in oldukça önemli bir role sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir. Batıda "rahipler sınıfından olmayan" anlamında kullanılan laik sözcüğü Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiş ve zamanla devletle din arasındaki ilişkileri anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır. Fransızca'da laisizm, İngilizce'de sekülerizm olarak kullanılan ve bu şekilleriyle dilimize de geçmiş bulunan kavram, batıda "kilise ile devlet arasında ikilik, karşıtlık yada ayrılık" sorunlarıyla ilgili olarak kullanılmıştır. Buna karşın tarihi seyrimiz düşünüldüğünde kilise veya devlet üzerinde egemen bir güce sahip

⁴ Atatürk dönemi halkçılığı için bkz: İsmail Arar, **Atatürk'ün Halkçılık Programı**, İstanbul, Baha Matb., 1983; İsmet Gıntı, "Atatürk ve Halkçılık", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araş.Mrk. Yay., 1992, s.449-456; Yücel Özkaya, "Atatürk ve Halkçılık", **Atatürkçü Düşünce**, s.457-465; Necat Tüzün, **Atatürk Halkçılığı**, Ankara, 1987; Yavuz Abadan, **Hukukçu Gözüyle Milliyetçilik ve Halkçılık**, Ankara, CHP Yay., 1938.

olan bir ruhban sınıfının olmadığı düşünülürse, bizde laiklik anlayışının neden bu kadar tartışıldığı belki biraz daha anlaşılabilir.

Türk modernleşme tarihinde laiklikten söz edilmeye başlaması, ikinci Meşrutiyet döneminde milliyetçilik ve batıcılık fikirlerinin gelişmesiyle aynı döneme rastlamaktadır. Dönemin laiklik algısı, içinde pek çok çelişkiyi barındırmaktadır. Örneğin dönemin fikir adamları hakimiyetin kaynağının halk ve millet olduğunu kabul etmek için hükümdarın ilahi kudret ve hukukunun tanınması gerektiğini söyleyerek iki zıddı birleştirmeye çalışmışlardır.⁵ İkinci Meşrutiyet dönemi laiklik açısından bir geçiş dönemi özeliği taşımaktadır. Hukuki alandaki bazı gelişmeler düalist yapının güçlenmesine yol açarak çelişkinin artmasına katkıda bulunmuştur. Laiklik fikrinin hayata geçirilmesi Milli Mücadele sırasında filizlenmiş, saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasının ardından toplumsal hayatın bütün kurumlarını kapsayacak şekilde pek çok gelişme sonrasında 1928 yılında "Türkiye Devleti'nin dini İslam dinidir" hükmünün kaldırılması ile laiklik anlayışı perçinlenmiştir.

Türk aydınları tarafından laiklik, "batılı demokrasi anlayışında kişilik, hürriyet, eşitlik gibi akıl ve vicdan özgürlüğünün bir sonucu"⁶, "toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayandırılması, aklın iman karşısında özgürleştirilmesi"⁷, "kutsal ve kutsallık dışı değerler arası ilişkiler sorunu"⁸, "din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumu din kuralları ile değil meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti halkın özgür vicdanına bırakmak"⁹, "din ve devlet arasındaki çatışmaların birbirine tahakkümünün sona erdirilmesi"¹⁰, "devletin dini esaslara dayanmaması ve gücünü doğrudan doğruya

⁵ Niyazi Berkes, "Türk İnkılabında Laikliğin Gelişmesi", **Ankara Üniversitesi Haftası**, Ankara, TTK, 1945, s.107.

⁶ İsmet Giritli, "Atatürk Cumhuriyeti'nin Laiklik İlkesi", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, Atatürk Araş.Mrk. Yay., 1992, s.171.

⁷ Ahmet Taner Kışlalı, **Kemalizm Laiklik ve Demokrasi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s.29.

⁸ Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul, Adam Yay., 1984, s.25.

⁹ Neşet Çağatay, "Laiklik Nedir, Şeriat Nedir?", **Bellekten**, XLII, sayı:167, Temmuz 1978, s.427.

¹⁰ Süleyman Uludağ, "Din ve Laiklik", **Aydınlar Ocağı Milliyetçiler IV. İlimi Büyük Kurultayı Tebliğler**, İstanbul, 24-26 Nisan 1987, s.259.

milletten alması"¹¹ gibi pek çok şekilde tanımlanmaktadır. Atatürk'ün Türk toplumu için öngördüğü laiklik, dinin politika dışında tutulmasından ibaret değil, düşünce, bilim, sanat ve davranışların laik bir anlayışla özgürleştirilmesidir. Dönemin tek partisi CHP ise uyguladığı laiklik anlayışıyla ilgili olarak "dinin dünya işleriyle olan geleneksel karışıklığından kurtarılması ve böylece dinin kişilerin vicdanındaki gerçek yerini alması gerektiğini" ifade etmektedir.¹²

Toplumun sahip olduğu kültürel değerlerin en köklü olanlarından birini de dini inanç ve uygulamalar oluşturmaktadır. Toplum modernleştikçe günlük yaşamı düzenleyen dini pratikler azalmakta, buna karşın din manevi alandaki yerini korumaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişiyle arasındaki en önemli farkı gösteren ve inkılapların tamamının ruhuna sinmiş olan laiklik ilkesi, Atatürk dönemi modernleşme çizgisinin vazgeçilmez bir unsuru olarak tek parti dönemine damgasını vurmuştur. Gerek uygulama tarzı gerekse toplumun bilinç düzeyindeki farklılıklar nedeniyle laiklik her kesimde farklı algılanabilmiş ve bu da zamanla çatışmalara yol açmıştır. Türkiye'de laiklik konusunun bir "sorun" olarak ortaya konmasında modernleşme sürecinin henüz tamamlanmayışının etkisi olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet'in elinde kalan insan malzemesini bir arada ve bir amaç uğrunda birleştirebilmek için siyasal alanda gösterdiği kararlılığın bir devamı olarak sosyal, kültürel ve hukuki alanda köklü değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu inkılapların toplumda benimsenme sürecini sosyal alanda yapılan inkılaplardan başlayarak ele alabiliriz. Günlük yaşamı düzenleyen ve bazı kesimlerden ciddi tepkiler alan inkılaplardan biri Şapka Kanunu'dur. Toplumun kılık kıyafetine ilişkin yenilik yapılması gereksinimi batılılaşma ile ortaya çıkmış, çoğunlukla memurların giyim kuşamlarından başlamak üzere batılı toplumlarca benimsenen giyim şekli Türklerin de hayatına girmeye başlamıştır. Şapka konusu Osmanlı'nın batıya açılması sonrası ortaya çıkan Batıcılık akımı çerçevesinde dile

¹¹ Mehmet Aydın, "Din ve Laiklik", **Yeni Bir Yüzyıla Girenken Türk İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz**, İstanbul, Taşangil Matb., 1988, s.269.

¹² Dankwart A. Rustow, "Türkiye'de İslam ve Politika 1920-1955", **Türkiye'de İslam ve Laiklik**, İstanbul, İnsan Yay., 1995, s.71.

getirilmiş, fesin yerine şapka giyilmesi öngörülmüştür.¹³ Ancak bu görüş pek taraftar bulamamış ve Cumhuriyet sonrasına kadar bu konuda pek fazla gelişme olmamıştır. Şapka kanunu çıkarılmadan önce medrese öğrencilerine sarık ve cübbenin yasaklanması, hakim, subay ve polis kıyafetlerinin yeniden düzenlenmesi gibi kıyafete dair bazı düzenlemeler bulunmaktadır.¹⁴

Şapka konusu 1925 yılı Ağustos ayında Mustafa Kemal'in Kastamonu seyahati sırasında gündeme getirilerek şapkanın tanıtımı yapılmış¹⁵, burada halk Mustafa Kemal'i onun panama şapka ile verdiği selama karşılık beyaz bezden şapkalarla selamlamıştır.¹⁶ 1925 yılı Eylül ayında

çıkarılan Bakanlar Kurulu kararı ile devlet memurlarına şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir.¹⁷ Başlangıçta halk şapka giyme konusunda serbest bırakılmış ancak 25 Kasım 1925'te kabul edilen 671 Sayılı kanunla tüm erkeklere şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir.¹⁸ Kanunun ortaya konuşundaki asıl gerekçe, Türk milletini medeni milletlerden ayrı gösteren bir sembolün "medeni bir sembolle" değiştirilmesidir. Kanun görüşmeleri oldukça sert tartışmalara sahne olmuş, "Hıristiyanlık alameti" olarak görülen şapkanın kabul edilmesi konusunda ciddi bir direnç görülmüştür. Konunun toplumsal boyutuna bakacak olursak, Türkler günlük yaşamlarında İkinci Mahmut döneminde sarığa alternatif olarak alınan fesi kullanmaktaydılar ve şapka yalnız Avrupa seyahatlerinde (o da tercih edilirse) kullanılmaktaydı. Başı açık bir şekilde gezmeyi ayıp sayan toplumun gözünde şapka, İstanbul'daki azınlıklara özgü bir başlıktır ve kişinin dininin veya milliyetinin sembolü olarak taşıdığı bir giysidir.¹⁹ Şapkanın ibadeti engellediği

¹³ Bu konuda bkz: Selami Kılıç, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılabının Fikir Temelleri**, Erzurum, Atatürk Üniv. Yay., 1998, s.143-144.

¹⁴ **Tanin**, 7 Mart 1924; **Hakimiyeti Milliye**, 11 Temmuz 1924; **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1925.

¹⁵ M. Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri**, Ankara, İş Bankası Yay., 1959.

¹⁶ **B.C.A. Başbakanlık Özel Kalem Fonu**, 030.01.40.238.1.

¹⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1925.

¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem II, c.19, s.231.

¹⁹ Bu konuya döneme dair anılarda sıkça değinilmektedir. Bkz: Refik Halid Karay, **Bir Ömür Boyunca**, İstanbul, İletişim Yay., 1990, s.62; Rıza Nur, **Hayatım ve Hauratım I Dr. Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, İstanbul, İşaret-Ferhat Ortak Yay., 1991, s.285; Hüseyin

muhalefet tarafından abartılmıştır.²⁰ Gerçekte ise şapkanın halk tarafından ibadet sırasında tersine çevrilerek kullanılması ile bu engel ortadan kaldırılmıştır.

Şapka kanunu Takriri Sükun döneminin bir gereği olarak Türk aydınlarının ciddi eleştirilere konu olmamış, halktan gelen tepkiler de tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına gösterilen tepkiyle birleşmiştir.²¹ Konunun siyasal boyutunun yarı sıra bir de ekonomik boyutu bulunmaktadır. Fesin yasaklanmasından sonra şapka ihtiyacını karşılamak üzere önemli bir pazar oluşmuştur. Eski battaniye ve çuvalların dahi kullanıldığı şapka imalathaneleri, yoğun talep karşısında önemli bir yükseliş şansı yakalamışlar, yapılan bazı spekülasyonlar karşısında devlet önlem almış ve fiyatlara standart konmuştur. Mevsime göre birkaç çeşit şapka edinme ihtiyacı olan bir kişi için şapka almak ekonomik bir külfet olmuştur.²² Öyle ki birkaç Hıristiyan üreticinin dışında şapka yapılmayan ülkede şapka pahalı bir giysi idi. Bu konuda alınan ilk tedbir Hereke ve Feshane Fabrikalarının kalıplarının değiştirilerek şapka imalatına geçilmesidir.²³ Kanuna karşı gelmemek için kış mevsimi olmasına karşın hasır şapkalar, melon şapkalar ve kadınların evde diktikleri bez şapkalar giyilmiş hatta ayrımı bilinmediği için kadın şapkası giyenler dahi olmuştur.²⁴ Beyoğlu'nda şapka satan birkaç dükkan müşterilerin istilasına uğramış, sorumsuz pek çok batılı tüccar kendi ülkelerinde satılmayan kötü şapka stoklarını gemilerle Türkiye'ye yollayarak kısa sürede tüketmişlerdir.²⁵ Batı Anadolu'da Mustafa Kemal'in gezisi sırasında fes yırtma merasimleri düzenlenirken Doğu Anadolu'da şapka aleyhinde olaylar çıkmış, Malatya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Giresun, Rize gibi illerde farklı

Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay.,2000, s.378; İsmail Kara, **Kutuz Hocanın Hatıraları**, İstanbul, Dergah Yay., 2000, s.178.

²⁰ Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, Çev: Fethi Ülkü, Ankara, Kültür ve Turizm Bak. Yay., 1983, s.93.

²¹ Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Milliyet Yay., 1998, s.342-353.

²² **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1925.

²³ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1925.

²⁴ H.C. Armstrong, **Bozkurt**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yay., 1996, s.207.

²⁵ Gentizon, **a.g.e.**, s.99.

düzeyleerde tepkiler görülmüştür. Olaylarda sorumluluğu görülenler cezalandırılmıştır.²⁶

Genç Cumhuriyet'in inkılapları arasında ilk sıralarda yer alan şapka kanununun temel gerekçesi medeni milletlerle ortak bir giyim tarzına ulaşmaktır. Bununla bir bakıma toplum üzerinde psikolojik bir etki yapmak hedeflenmiştir. Batı karşısında Türkler hakkındaki olumsuz düşüncelerin önüne geçmek ve onlardan farksız olunduğunun vurgusu yapılmak isteniyordu. Batı için ise toplumun kullandığı kıyafetlerin kanuni yaptırımlarla düzenlenmesi oldukça ilginç bir durumdu.²⁷ Kimilerine göre şapka kanunu halkın diğer toplumsal reformlara tahammül sınırlarını ölçebilecek bir çeşit barometre işlevi görecekti.²⁸

Zamanla şapka konusu üzerindeki hassasiyet azalmış, kanun yürürlükte olmasına rağmen şapka devlet dairelerinde ve günlük yaşamda kullanılan bir şey olmaktan çıkmıştır. Kıyafet konusunun Cumhuriyet dönemi boyunca sorun olarak algılandığı yerler şehirler olmuş, kırsal kesimde kanuni yaptırım mercilerinin uzak olması nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşılmamıştır. Kıyafet konusunun tekrar sorun olarak karşımıza çıkması Atatürk dönemi sonrası laiklik algısı ve uygulamalarının değişikliğe uğraması ile çok partili hayata geçiş sonrasındaki sosyal ve iktisadi dönüşümün bir sonucu olarak görülecektir.

Sosyal alanda yapılan inkılaplardan biri de tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıdır. Tarihi 8. yüzyıla kadar giden ve temelde din düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği kurumlar olan bu yerler sosyal alandaki çok çeşitli işlevleriyle Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli bir işlev görmüştür. Anadolu'da etkin olan pek çok tarikat bu coğrafyada hayat bulmuş ve Osmanlı'nın kuruluş ve gelişme dönemlerindeki itibarlı konumlarına karşın çözülmeyen bu kurumlar da nasibini almışlardır.²⁹ Tekke ve zaviyelerde yaşanan

²⁶ Şapka giyme konusunda direnc gösterenlerin İstiklal Mahkemelerine sevkı hakkında bkz: **B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları Fonu**, 030.18.01.016./69. 1-71.4.

²⁷ Bu konuda İngiliz basınında yapılan yorumlar hakkında geniş bilgi için bkz: Mustafa Yılmaz, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si**, Phoenix Yay., Ankara, 2002, s.76-79.

²⁸ Şaban Sitembölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları", **Türkiye Günlüğü**, sayı: 56, Yaz 1999, s.69.

²⁹ Bu konuda bkz: Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Türkiye Yay., 1964; Hasan Küçük, **Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müspet Tesirleri**,

tüm bozulmalara rağmen milli mücadele döneminde önemini koruduğu ve Anadolu'daki harekete katkıda bulunduğu bilinmektedir.³⁰

Şapka kanunu ile aynı döneme rastlayan tekke, zaviye ve türbelerin kapatılışında, o sırada Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Sait İsyanı, süreci hızlandıran bir etken olmuştur. Cumhuriyet'in üzerine oturduğu ilkeler ve yaşanan köklü değişimde anılan türde kurumlara yer yoktur. 2 Eylül 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile ülkede 773 tekke ve 905 türbe kapatılarak eğitim kurumu olarak değerlendirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.³¹ Tekke ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanunla birlikte tarikat şeyhleri arasında olayı soğukkanlılıkla karşılayanların yanı sıra büyük bir çoğunluk şaşkına dönmüş ancak durumu teslimiyetle karşılamışlardır. Ayrıca kapatıldığı dönemin Takriri Sükun dönemine rastlaması nedeniyle çok ciddi tepkilere rastlanmamaktadır.³² Kapatıldıktan sonra bu kurumlarda görevli olanların mağdur edilmemesine özen gösterilmiş, bir kısmı okul ve camilerde görevlendirilmişler, bir kısmı da çeşitli iş kollarında çalışmaya devam etmişlerdir. Tarikat şeyhlerinin bilinmeyen olumsuz yönlerine basında yer verilmiş ve eski saygınlıkları kalmamıştır. Tarikatların yeniden canlandırılmalarını önlemek amacıyla sert tedbirler alınmış ve tekrar açılmaları uzunca bir süre mümkün olmamıştır. Ancak çok daha sonraları gayri resmi bir biçimde yeniden canlandırılan bu kurumlar kendilerine taraftar bulabilmişlerdir.³³

İstanbul, Türdav Yay., 1976; Mustafa Kara, **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul, Dergah Yay., 1990.

³⁰ Bayram Sakallı, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, İstanbul, İz Yay., 1997; Kadir Mısıroğlu, **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler**, İstanbul, Sebil Yay., 1967; Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1971.

³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, c.19, 30 Kasım 1925, s.282-283.

³² Tekke, türbe ve zaviyeler kapatıldıktan sonra bu konuda basında çıkan haberler konusunda bkz: Züleyha Aktaş, **Tekke, Zaviye Tarikatların ve Türbelerin Kaldırılması**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Ankara, 1998, s.70-100.

³³ Bu çerçevede faaliyetlerini sürdürmekte olan Nakşibendi tarikatının bir kolu olan İskenderpaşa Cemaatinin din ve siyaset ilişkisi bağlamında ele alındığı bir çalışma için bkz: Emin Yaşar Demirci, **Modernisation Religion and Politics in Turkey: The Case of The İskenderpaşa Community**, University of Manchester, Ph.D Thesis, Manchester, 1996.

Çok partili hayata geçiş sonrasında yumuşayan laiklik anlayışının da etkisiyle siyasi partilerce oy potansiyeli olarak görülen ve hatta bu anlamda halen ciddi bir işleve sahip olan bu kurumlar eski etki alanlarına sahip olmasalar da mevcudiyet kazanmışlardır. Günümüz toplumu üzerinde bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda ve basın yoluyla edindiğimiz bilgileri göz önüne aldığımızda tekke, türbe gibi kurumlara şekil değiştirmiş olmakla birlikte halen bir talebin olduğu görülmektedir. Ancak gerek içinde yaşadığımız dünyanın gerekse Türkiye'nin şartlarının değiştiği bu dönemde halen bu tür örneklerle karşılaşmak oldukça ilginç olsa gerektir.

Sosyal alandaki değişime bir başka örnek de takvim, saat ve ölçü sisteminde değişiklik yapılmasıdır. 26 Aralık 1925'de Rumi takvim yerine Miladi takvim kabul edilmiş³⁴, yine aynı gün 24 saatlik zaman dilimini esas alan Alafranga Saat sistemi kabul edilmiş³⁵, 26 Mart 1931'de de metrik sistem olarak adlandırdığımız ölçü sistemine geçilmiştir.³⁶ Teknik konular olması nedeniyle halk tarafından çoğunlukla kabul görmüş ancak saat sistemi ile ilgili olarak başlangıçta namaz vakitlerinin yeni saat sistemiyle belirlenemeyeceği yanlış kanaatiyle halk arasında tedirginlik yaşanmış ve bir süre sonra bu sorun da ortadan kalkmıştır. Takvim, saat ve ölçü sistemindeki değişiklik batı ile standardizasyonun sağlanması açısından olumlu olmuştur. Bundan başka bu alanda yapılan yeniliklerin Atatürk dönemi modernleşme anlayışının bütüncü yaklaşımını ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Toplumsal alanda yapılan düzenlemelerin adeta tamamlayıcısı niteliğinde olan bir gelişme de 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunudur. Yalnızca öz adın, aile adlarının veya doğum yerinin ayırıcı özellik olarak kullanıldığı Osmanlı toplumunda bu durum askere alma işlemlerinde veya iktisadi ilişkilerde zorluklara yol açmaktaydı. Batı tarzı kurumsallaşmanın oldukça geç olarak hayata geçirilmesi ve halkın resmi işlemlere olan ihtiyacının o ölçüde az oluşu, soyadına olan ihtiyacın da geç hissedilmesine yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde soyadı

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, c.20, 26.12.1341, s.276-281.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, c.20, 26.12.1341, s.1.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, c.26, 19.3.1931, s.58-60.

kullanulmasına ilişkin ilk uygulama, 1925 yılında Maarif Vekaletince okullara gönderilen bir genelge ile öğrencilerin aile adlarını kullanmalarına dair düzenlemedir.³⁷ 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile aile isimlerinin kullanılması hükmü getirilmiş ancak hayata geçirilememiştir.³⁸ 1934 yılında gerçekleşen soyadı kanunu görüşmeleri oldukça tartışmalı geçmiştir. Rütbe, memuriyet, aşiret, yabancı ırk ve millet isimleriyle kötü ve gülünç soyadların alınamayacağına hükme bağlandığı kanunla, insanların birbirinden ayırt edilmelerinin ötesinde farklı kimliklere sahip olan halkın milli bilince sahip olmalarını temin etmek esastır.³⁹ Pek çok yeniliğin aksine olumlu karşılanan bu kanunun ardından efendi, bey, paşa gibi insanlara ayrıcalık veren unvanlar da kaldırılmış ve böylelikle lakapların soyadı olarak kullanılması da engellenmiştir.⁴⁰ Kanunun Ocak 1935’de yürürlüğe girmesi kararlaştırılmış, memur ve öğretmenlerin halka öncülük etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca kaldırılan hanımefendi ve beyefendi sıfatlarının yerine bay ve bayan sıfatları getirilmiş, uzun tartışmalar sonucunda eski uygulamanın aksine bu sıfatların isimden önce kullanılmasına karar verilmiştir.⁴¹

Soyadı konusunda gösterilen bir hassasiyet de farklı milliyet, ırk veya aşiret adlarını çağrıştırmaması gerektiğidir. Bu konuda ciddi bir sorun bazı kişilerin yabancı adları çağrıştıran soyadları almalıdır. Şöyle ki, Avrupa ülkelerinde kullanılan isimleri çağrıştıran Ekler, Elöve, Çipman, Işıtman, Berkman veya Dino,

³⁷ Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Maarif Vekilliğine rastlayan bu dönemde halk arasında “Çakıroğlu Dursun vb.” aile isimlerinin kullanılması esası getirilmiş ancak bu durum aydın kesim tarafından kabul görmemiştir. Bkz: Z. Fahri Fındıkoğlu, “Çocuklarımızın İsimleri”, *İş Dergisi*, 1943, c.9, sayı: 34, s.127.

³⁸ Medeni Kanunun ilgili maddeleri için bkz: **Düster**, Üçüncü Tertip, c.7, İkinci tabı, Ankara, 1944, s.240; Bu konuda ayrıca bkz: Z. Fahri Fındıkoğlu, “Türk Medeni Kanunu ve Aile İsimleri Müessesesi”, **Medeni Kanunun XV. Yıldönümü İçin**, İstanbul, İ.Ü. Yay., 1944, s.476-590.

³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 4, c.23, s.192-196.

⁴⁰ Kanuna göre ağa, hacı, hafız, molla, efendi, bey, paşa, hanım, hanımefendi, ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1934.

⁴¹ Bey kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak batılınca bir yanlış anlaşılmanın bulunduğu anılarda kaydedilmektedir. Ahmet Emin Yalman Amerika’da beş arkadaşı ile bulunduğu sırada isimlerinin sonunda bulunan “bey” kelimesi nedeniyle aynı aileye mensup insanlar olduklarının sanıldığını ifade etmektedir. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim (1922-1944)**, c.3, İstanbul, Yenilik Bs., 1970, s.206.

Koçu, Rado gibi isimler alanlara rastlanmaktadır. Soyadı alınması konusunda verilen iki yıllık sürenin sonunda büyük ölçüde bu iş tamamlanmış ve soyadı almayanlar da CHP genel merkezinin halkevlerine ve öğretmenlere yaptığı uyarılar aracılığıyla soyadlarını almışlardır.

Sosyal alandaki değişime çarpıcı bir örnek de hafta tatili uygulamasına başlanmasıdır. 1923 yılı sonunda Cuma günlerinin hafta tatili yapılması konusundaki teklif sunulmuş ve 1 Ocak 1924'de de kabul edilmiştir.⁴² Henüz laiklik uygulamalarının yoğunlaşmadığı bu dönemde tatil gününün Cuma olarak belirlenmesinde Cuma namazının o güne rastlaması etkili olmuştur. Ancak daha sonraları özellikle dünya ekonomik bunalımının etkisini yoğun olarak hissettirdiği dönemde batı ile ticari ilişkilerde sıkıntı yaşandığı gerekçesiyle hafta tatilinin Pazar gününe alınması konusu gündeme getirilmiştir.1935 yılında hafta tatili Cuma gününden Pazar gününe alınmıştır. Kanuna göre 35 saatten az olmamak üzere Cumartesi günü saat 13.00'da başlayarak her haftanın birinci günü (Pazar günü) tatil olacaktır. Daha önce konuya ilişkin olarak çıkarılan kanunların yeni kanuna uymayan maddeleri iptal edilmiştir.⁴³ Halk açısından düşünüldüğünde başlangıçta bu durum büyük şehirleri ve çalışanları ilgilendiren bir durum olarak görünmektedir. Halk için Pazar günü işyerlerinin kapatılması gıda ve ihtiyaç maddelerini bir gün önceden temin etmek şeklinde algılanmıştır. Kanunun temel gerekçesi ekonomik olmakla birlikte Türkiye'nin modernleşme çizgisinde İslami değerleri sembolize eden bir unsurun daha ortadan kaldırılması açısından anlamlıdır. Bir diğer açıdan da İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerle Müslümanlar arasındaki ikiliğin ortadan kaldırılarak aynı gün tatil yapmalarının sağlanmasıdır.⁴⁴ O sırada kabul görmesine karşın günümüz toplumunda hafta tatilinin aslında Cuma olabileceği şeklinde zaman zaman basında tartışmalar yaşanabilmektedir.

Cumhuriyet dönemi inkılapları arasında önemli bir yere sahip olan diğer bir konu da eğitim alanında Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulüdür. Türk yenileşme

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, c.4, 31.12.1339, s.598-599.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, c.3, 27.5.1935, s.302-304.

⁴⁴ Cumhuriyet, 3 Haziran 1935.

tarhinde eğitimde reform yapılmaya Tanzimat öncesinde başlanmış ve daha sonra da çeşitli şekiller alarak bu alandaki gelişmeler devam etmiştir. Meşrutiyet devri gelişmeleri Cumhuriyet dönemine hazırlık olmuş, okullara bu dönemde yargılama ve gözlem yöntemleri girmiş, vatan, millet ve sanat duyguları gelişmeye başlamış, din dersleri aklileştirilmiş, laik ahlakın temeli atılmış Öğretmenin öğretmek ve ezberletmekten ibaret olan ödevinin yerini tecrübe ve düşünmeye dayalı bir eğitim geleneği almaya başlamıştır.⁴⁵ Buna karşın Milli Mücadele dönemine gelindiğinde Osmanlı döneminde çözülemeyen eğitim sorunları da miras alınmıştır. Ankara'da kurulan T.B.M.M bu dönemde eğitim konuları ile ilgilenmiş, 2 Mayıs 1920'de toplanan Meclis'te yer alan Maarif Vekilligince eğitim politikasının ilk hedefleri ortaya konmuştur.⁴⁶ Daha sonra 1921 yılında Muallimler Birliğince Maarif Kongresi toplanmış, savaşa rağmen eğitim programının uygulanacağına dair kararlılık belirtilmiştir.⁴⁷ Lozan Antlaşmasından sonra ise azınlıkların Türk uyruklu sayılarak okul açmalarına izin verilmiş, 1926 yılında Maarif Vekaleti tarafından yayınlanan bir tamimle bu konuya açıklık kazandırılmıştır. Ancak bu okulların yaptığı dini propagandanın kontrolünün güçlüğü üzerine özel okulların tamamı Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak dini propaganda ve semboller tamamen kaldırılmıştır.⁴⁸ 15 Temmuz 1923'te daha sonraki Maarif Şuralarının başlangıcı olan Birinci Heyet-i Milliye toplanmıştır. Burada Türkiye'nin tüm eğitim sorunları incelenmiş ve bir aylık yoğun bir çalışmanın ardından Maarif Vekaleti'nin uygulayacağı program hazırlanmıştır.⁴⁹

Cumhuriyet'in ilânının ardından eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda öğrencilere Cumhuriyetçi ve demokratik bir siyasi eğitim vermek

⁴⁵ Howard E. Wilson-İlhan Başgöz, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara, Dost Yay., 1968, s.51; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1982, s.172-187.

⁴⁶ Buna göre eğitimi dini ve millî bir hale getirmek, ders kitaplarının milletin mizacına, tarihi ve içtimai yapısına uygun ve millî ruhu geliştirecek mahiyette hazırlamak, mevcut mektepleri idare etmek ve programları ilmi esaslara göre ıslah etmek şeklinde kararlar alınmıştır. Bayram Kodaman, "Atatürk'ün Eğitim Politikası", *Millî Kültür*, c.X, s.8.

⁴⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 21 Temmuz 1921.

⁴⁸ Michael Winter, "The Modernization of Education in Kemalist Turkey", *Ataturk and Modernization of Turkey*, Ed.by. Jacob M. Landau, Westview Press USA, p.186.

⁴⁹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, DTCF Yay., 1982, s.31.

olmuştur.⁵⁰ Osmanlı yenileşme döneminden devralınan eğitimdeki ikilik meselesi genç Cumhuriyet kadrolarını en çok rahatsız eden konulardan biri olmuş ve bu nedenle 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir.⁵¹ Kanunun çıkarılmasından sonra eğitimin çağdaş, milli, laik ve demokratik olacağı vurgusu yapılmaya başlamış ve bu alandaki tüm yenileşme hareketleri bu ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı dönemindeki dini esaslı ve Osmanlı vurgusunun yapıldığı eğitim anlayışının yerini milli kimliğin ön plana çıkarıldığı milliyet eksenli eğitim almıştır. Bu çerçevede eğitimin ücretsiz ve devlet tarafından karşılanan bir hizmet olması da ancak Cumhuriyet'in anılan eğitim anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bundan başka mecburi eğitim 6 yıldan 5 yıla indirilmiş, kız liselerinin erkek liseleri ile eşit öğretim süresi ve programına sahip olması kararlaştırılmış, ilk öğretim okulları özel idareden ayrılarak Bakanlığa bağlanmış, 1924 yılından itibaren "Yurt Bilgisi" dersleri verilmeye başlanmış, Türkçe, Hayat Bilgisi, Tarih ve Coğrafya gibi derslerin saatleri artırılırken Din Bilgisi derslerinin süresi zamanla azaltılmış, 1935-1948 yılları arasında devlet okullarında din eğitimi yapılmamıştır.⁵²

1929 yılında yayınlanan İlk Mektepler Talimatnamesinde ilk öğretimin amaçları arasında "terbiyenin ilk ve son maksadının çocukların milli hayata layıkıyla intibak etmelerini sağlamak olduğu, terbiyede Türklük ve Türk vatanının esas mihveri teşkil ettiği" vurgulanmıştır.⁵³ Bu amaçlar doğrultusunda milli bayramların kutlanması, bayrak töreni düzenlenmesi, Bakan Reşit Galip tarafından yazılan and'ın ilkokullarda okutulması gerçekleştirilmiştir. Milli bilincin teminine yönelik tüm bu faaliyetler daha sonra da özenle sürdürülmüştür. Köy okullarındaki eğitime de ayrı bir önem verilmiş, 1933 yılında köy okulları için yatılı pansiyonlar oluşturulmuş, okul bulunmayan köylerden gelen çocukların kalmaları ve okullardan faydalanmaları sağlanmıştır. Aynı yıl ülkede 40 bin köyden 36

⁵⁰ Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)**, Ankara, 1978, s.275-281.

⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 2, c.7, 3 Mart 1924, s.25.

⁵² Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye'de İslamılık**, Çev: Hayrullah Örs, Ankara, Bilgi Yay., 1972, s.82-83.

⁵³ Akyüz, **a.g.e.**, s.213.

bininde henüz okul bulunmamaktadır ve nüfusun dörtte üçü kırsal kesimde yaşamaktadır. Zorunlu olmasına rağmen pek çok yerde henüz köy çocukları okula gidememektedir. 1935 yılındaki CHP programında köy okullarında 5 yıllık zorunlu eğitim süresi kısaltılmış, öğrencilerin tarımsal faaliyetlerine katkı sağlaması nedeniyle 3 yıla sınırlandırılmıştır. Köy eğitimine verilen önemin bir diğer göstergesi de 1933 yılında açılan Ziraat Enstitüleridir. Burada ziraat, veterinerlik ve ormancılık alanlarında Hitler rejiminin baskısından kaçan Alman profesörler öncülüğünde dersler verilmiştir.⁵⁴

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında öğretmenlerin Cumhuriyetin değerlerini yeni nesle aktarmaları konusunun üzerinde durulmuş, bu amaçla "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adlı Atatürk'ün görüş ve telkinlerini içeren kitap derslerde okutulmuştur. Bu derslerde Türk inkılabının ideolojisi geniş bir şekilde açıklanmış ve ders programları CHP programları ile Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılan değişikliklere göre tadil edilmiştir. Toplumun dönüşümünü sağlamak amacıyla daha milli mücadele yıllarından başlayarak eğitim seviyesinin hem öğrenciler hem de yetişkinler için yükseltilmesini sağlamak genç Cumhuriyet'in ideallerinden biri olmuştur.

Genç Cumhuriyet'in kültürel alanda yaptığı önemli gelişmelerden biri de 1928 yılında yapılan Harf İnkılabıdır. Türkçe'nin bünyesine uygun olmadığı düşünülen Arap harflerinin değiştirilmesi konusu Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabaları esnasında ortaya konmuş, milliyetçilik fikrinin gelişmesiyle birlikte yeni bir imla ve yazıya duyulan gereksinim ile ivme kazanmıştır.⁵⁵ Yazı değişikliğine ihtiyaç duyulmasının nedenleri arasında dilin Arapça ve Farsça'nın tesiri altında bulunması nedeniyle belli bir imla kuralına sahip olmaması, öğrenme güçlüğüne bulunması, Arap harflerinde sesli harflerin az olması ve pek çok sese karşılık gelmesi gibi nedenler bulunmaktadır.⁵⁶ Cumhuriyet öncesinde yazı meselesi

⁵⁴ Wilson-Başgöz, a.g.e, s.200-204.

⁵⁵ İlber Ortaylı, "Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Türk Harf Devrimi", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938**, İstanbul, 1977, s.407-408.

⁵⁶ Arap harfleri ile Latin harfleri arasındaki uyumsuzluklar hakkında geniş bilgi için bkz: Zeynep Korkmaz, "Türk Dili ve Arap Alfabeti", s.11-19; Mertol Tolum, "Alfabe ve Eski

zaman zaman gündeme gelmiş İkinci Meşrutiyet döneminde ise Arap harflerinin ıslahı ile Latin harflerinin alınması şeklinde iki temel görüş hakim olmuştur.⁵⁷ İkinci Meşrutiyet dönemi aydınlarının bir kısmı Latin harfleri ile yapılacak eğitimin faydalarına vurgu yaparken, diğer bir kısmı ise Kuran'ın Arap harfleriyle yazılmasına bağlı olarak, Arap harflerinden vazgeçilmesi halinde İslam alemiyle siyasi ve kültürel bağların kopacağını ileri sürmüşlerdir.⁵⁸ 1860'lardan başlayarak etkinliğini artıran alfabe tartışmaları zamanla Latin alfabesinin alınması yönündeki eğilimin güçlenmesini beraberinde getirmiş, 1923'te Türkiye İktisat Kongresinde Latin harflerinin kabulü yönünde verilen öneri kabul edilmezken, 1924 yılında Eğitim bütçesinin görüşüldüğü sırada tekrar gündeme getirilmiş ve tepki ile karşılanmıştır.⁵⁹ Latin harfleri bu sıralarda tepki ile karşılanmakla birlikte Cumhuriyet'in ilanından itibaren gündeme gelmesi bu konudaki görüş ve eğilimlerin sıcak kalmasını sağlamış ve kabulü sürecine kadar kamuoyunda bu konuya dair zihin jimnastiği sürmüştür. Latin harflerinin tartışma konusu olmaya devam etmesinde 1926 yılında Bakü'de toplanan Türkiyat Kongresinin de etkisi büyük olmuş, burada Latin harflerinin kabul edilmesi Türk kamuoyunda da Latin harflerine daha olumlu bakılmasını sağlamıştır.⁶⁰

Harfler konusundaki bu gelişmelere karşın Mustafa Kemal Batı uygarlığına dahil olmanın bir parçası olarak gördüğü Latin harfleri meselesini daha gençlik yıllarında düşünmeye başlamış ve daha sonra da bu ilgisi artarak sürmüştür.⁶¹ 1927 yılında harf inkılabının yapılmasına karar veren Mustafa Kemal, konunun

---

Alfabemiz Üzerine", s.23-27; Hamza Zülfiyar, "Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine", s.29-39, **Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Ankara, A.K.D.T.Y.K Yay., 1991.

⁵⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Saadettin Buluç, "Osmanlı Devrinde Alfabe Tartışmaları", **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1981, s.47; Mustafa Canpolat, "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişimi", **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, s.54.

⁵⁸ Tanzimat'tan harf inkılabına kadar olan dönemde alfabeyle ilişkin görüşler hakkında geniş bilgi için bkz: Uriel Heyd, **Language Reform in Modern Turkey**, Jerusalem, 1954; Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, TDK Yay., 1972.

⁵⁹ Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Ankara, TDK Yay., 1992, s.19.

⁶⁰ Türkoloji Kongresi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Hasan Eren, "Dilde Birlik, Yazıda Birlik", **Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Ankara, A.D.T.Y.K. Yay., 1991, s.4-5.

⁶¹ Afet İnan, "Elliinci Yılında Türk Harf Devrimi", **Harf Devriminin Elliinci Yılı Sempozyumu**, Ankara, TTK, 1981, s.80.

uzmanları ile görüşerek çalışmaları başlatmış Uluslararası rakamların kabul edilmesi bu süreci hızlandırmıştır. Harf inkılabının ilk resmi hazırlıkları Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulan Dil Encümeni tarafından başlatılmış, burada kurulan Alfabe ve Gramer Komisyonları harf ve imla kuralları ile ilgili kuralları tespit etmiştir.⁶² Bizzat Mustafa Kemal'in başkanlığında çalışan komisyonların ortaya koyduğu hedefler doğrultusunda⁶³ Mustafa Kemal başöğretmen sıfatıyla yeni Türk harflerini Türk milletine öğretmeye başlamıştır. Harf inkılabına ilişkin çalışmalar çok hızlı bir biçimde yürütülmüş, Ankara'da toplanan öğretmenler yeni harfleri öğreteceklerine dair and içmişler, Başbakanlığa bundan sonra yeni harflerin kullanılacağına dair yazı gönderilmiş, yeni harfler marşı bestelenmiş, "Türkçe Gazete" adıyla yeni harflerle basılan bir gazete çıkarılmaya başlanmış, öğretmenler yeni harflerden sınav yapılmış, muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerine yeni harfleri öğrenme zorunluluğu getirilmiştir.⁶⁴ Bu sürecin bir devamı olarak 1 Kasım 1928'de Meclis'in açılış konuşmasında Mustafa Kemal, Latin alfabesi esasında Türk alfabesine geçişin müjdesini vermiştir.⁶⁵

Halkın yeni harfleri bir an önce öğrenmesi amacıyla Mustafa Kemal yurt gezilerine çıkmış, "Yeni Türk Yazısı" ile "Kıraat" adlı okuma kitabı parasız dağıtılmış, kurslar açılmış, yeni harflere göre daktilo, telefon rehberi, ulaştırma araçları tarifeleri, lokanta listeleri, umumi levha ve ilanlar hazırlanmış, işe alınacaklarda yeni harfleri bilenlerin tercih edileceği belirtilmiştir.⁶⁶ Bu çalışmaların bir sonucu olarak üç ay gibi kısa bir sürede pek çok kişi yeni harfleri öğrenmiştir. Yeni alfabenin toplum üzerindeki asıl büyük etkisi, Millet Mektepleri kurularak geniş halk kitleleri üzerinde okuma yazma seferberliğinin başlatılması ile olmuştur. 15-45 yaş arasındaki tüm okuma yazma bilmeyen vatandaşların katılımının zorunlu olduğu bu kurslar sonucunda bir yılın sonunda beşyüzbin

⁶² Turhan Oğuzkan, "Yeni Türk Harflerine Geçişte Atatürk: Bir Devrimcini Portresi", **Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı 9-13 Kasım 1981**, İstanbul, B.Ü. Matb., 1981, c.3, s.8.

⁶³ Harf inkılabının hedefleri konusunda bkz: **Dil Devriminin 30 Yılı**, Ankara, TDK, 1962, s.17.

⁶⁴ Sami N. Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, Ankara, 1962, s.34.

⁶⁵ Aydın Tanezi, "Atatürk ve Harf İnkılabı", **Milli Kültür**, sayı: 63, Aralık 1988, s.52-53.

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1928.

civarında kişi okuma yazma öğrenmiştir.⁶⁷ Bu kurslara devam edenlere ücretsiz okuma kitapları dağıtılmış, okuma becerisini artırmak amacıyla "Halk" gazetesi çıkarılmıştır. Ayrıca mevcut gazetelerde ilk günden itibaren yeni harflerin kullanımı konusunda ciddi bir destekte bulunmuşlardır. Harf inkılabı kültürel değişimi sağlamak adına önemli bir gelişimi simgelemektedir. Kurulmaya çalışılan milli devlet, milli harflerini de oluşturarak halka armağan etmiştir. Kültürel değişimi vurgulayan bu hareketin halk üzerindeki en somut sonucu okuma yazma oranındaki artıştır. 1927 yılında okur yazar yaş grubundaki insanların okuma yazma oranı % 19 iken bu oran 1935 yılına gelindiğinde % 150'lik bir artış göstermiş ve okuma yazma bilen insan sayısı 2.5 milyona ulaşmıştır.

Harf inkılabının ardından Türkçe, Arapça ve Farsça bir terkip olan Osmanlıca'nın sadeleşmesini sağlamak amacıyla dil inkılabı gerçekleştirilmiştir. Dilde sadeleşme hareketi, saray dili ile halk dili arasındaki kopukluğu gidermek amacıyla Tanzimat döneminde ortaya konmuş ve bazı edebiyat dergileri bu konuda çalışmalar yapmışlardır.⁶⁸ Cumhuriyet döneminde dil konusu harf inkılabı çerçevesinde dile getirilmiş, Osmanlıca terkiplerin yerine halk dilinin kullanılması gerektiği fikri öne sürülmüştür. Öncelikle 1929 yılında Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmış, 1931 yılında Dil Encümeninin bütçesi kesilerek kapatılmasının ardından Birinci Tarih Kurultayı sonunda Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır.⁶⁹

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amaçları arasında Türk dilinin sadeleştirilmesi, Halkın konuşma dili ile yazı dili arasındaki ahengin sağlanması, konuşma, edebiyat ve ilim dilinin kesin kurallar ile tespit edilerek tarihi metinlerden ve yaşayan halk dilinden taramalar yapılarak kelime ve terim hazinesinin oluşturulması, tarihi değeri olan dillerin metotlu bir şekilde

⁶⁷ Cumhuriyet, 11 Ekim 1929.

⁶⁸ Agah Sırnı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, TDK Yay., 1972, s.300-308.

⁶⁹ Bu konuda bkz: **Dil Devriminin 30 Yılı**, Ankara, TDK, 1962, s.21. Ayşe Önder Aktaş, **Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu, Faaliyetleri, Takip Ettiği Politika ve Görülen Değişmeler (1932-1950)**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılanması Y.L. Tezi, Ankara, 1985.

incelenerek karşılaştırma yapılması bulunmaktadır.⁷⁰ Bundan sonra yapılan Dil Kurultaylarında anılan hedefler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Dil konusuna halk da sahip çıkmış, gazetelere dil yanlışlarına dair okuyucu mektupları gönderilmiş, Halkevlerinde yapılan dil konferanslarına çok sayıda vatandaş katılmış, öz Türkçe söz derleme işinde üç ay gibi kısa bir sürede 20 bin civarında fiş Söz Derleme Heyeti'ne yollanmıştır. 1933 yılında dil konusundaki faaliyetler ivme kazanmış, Cumhuriyet gazetesi dilde sadeleşmeyi teşvik etmek amacıyla öz Türkçe yazılmış on hikaye veya yayına ödül vereceğini duyurmuştur.⁷¹ 1933 ortalarında söz derleme işinde 107 bin fişe ulaşılmıştır. Dil Cemiyetinin çalışmalarına paralel olarak öz Türkçe'nin önemine dair halkın eğilimi kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye sınırları içinde yaşayanların Türkçe konuşması gerektiği fikri "Vatandaş Türkçe Konuş" biçiminde formüle edilerek özellikle azınlıklar arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.⁷²

1933 yılında "Osmanlıca'dan Türkçe'ye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi" yayınlanmaya başlanmıştır. Burada yer alan Türkçe'nin farklı kollarından toplanan kelimelerin pek çok karşılığının bulunduğu görülmektedir. 1934 yılı öz Türkçeleşme hareketinin doruk noktasına ulaştığı bir dönem olmuştur. O kadar çok kelime yazı diline girmiştir ki, bir süre sonra yazarlar dahi birbirlerini anlamaz hale gelmişlerdir. Öyle ki öz Türkçe ile yapılacak konuşmaların anlaşılması için önceden kullanılacak kelimelerin anlamları verilmektedir.⁷³ Atatürk de konuşmalarında öz Türkçe kelimelere yer vermiş⁷⁴, Dahiliye Vekaleti vilayetlere yazışmalarda öz Türkçe kelimeler kullanılması yönünde tamim yollamıştır.⁷⁵

⁷⁰ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, TTK, 1959, s.208-209.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1933.

⁷² Yunus Nadi, "Türk Vatanında Türk Dili", **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1933.

⁷³ Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Saffet Bey'in radyoda Dil Bayramı nedeniyle yapacağı konuşmanın öz Türkçe kelimeleri aynı gün gazetede yayınlanmıştır. Bu kelimelere örnek olarak millet:budun, lider:önder, yabancı:yat, cihan:acun, prensip:türe, kitap:bitik, saha:alan, lazım:gerek, veçhe:yön, medeni:soysal, mümtaz:seçkin, istilah:terim, kaide:kural, cemiyet:kurum vb. verilebilir. **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1934.

⁷⁴ Atatürk'ün 3 Ekim 1934'de İsviçre kralına hitaben yaptığı konuşma bu açıdan dikkat çekicidir: "Altes Ruayal, bu gece ulu konuklanımıza Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duyduğum tükel özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi içinde, bu yurttu yurdumuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız...Suerdemliği, önü, bu iki ulus, ünlü sanlı sözlerinin derinliğinde sonsuz

Dil çalışmaları bundan sonra da bütün hızıyla devam etmiş, öz Türkçe'yi en iyi biçimde kullanan vatandaşların ödüllendirilmesinden, Türkçe'den farklı dil kullananların cezalandırılmasına kadar çeşitli uygulamalara rastlanmaktadır. Kamuoyunda öz Türkçe meselesi çok yoğun bir biçimde tartışılmış ancak dile kazandırılacak ve dilden atılacak kelimeler konusunda sistemli bir yol takip edilememiştir. Dilde hiçbir şekilde yabancı kelime bulundurulmaması esasına dayanan tez olumlu sonuçlanmamış, bunun üzerine bütün dillere Türkçe'nin kaynaklık ettiği iddiasından hareketle Güneş-Dil Teorisi ortaya konmuştur.⁷⁶ Bu teorinin ortaya konmasındaki amaç, milli birliğin sağlanmasında en önemli unsurlardan biri olan dilden bu anlamda faydalanmaktır. Ayrıca Türkçe'nin kökü oldukça eskilere dayanan zengin bir dil oluşunun ispatı, Türk milleti için hem bir güven kaynağı, hem de övünülen bir unsur olacaktır.

Dilde sadeleşme veya öz Türkçe hareketinin temelinde bağımsızlığını kazanmış Türk milletinin dilde de yabancı kelimelerin etkisinden kurtularak bağımsızlığını sağlaması esas alınmıştır. Her ne kadar bütün hedeflere bu dönemde varılamamışsa da Atatürk'ün ölümünden sonra milli şef İsmet İnönü'nün himayesinde Türk Dil Kurumu ekseninde çalışmalar sürdürülmüştür.

Kültürel alandaki bir diğer reform da Türk Tarih tezinin ortaya konmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda tarih anlayışında milliyetçilik anlayışına paralel olarak bir gelişme gözlenmiş, başlangıçta pek az eser verilmekle birlikte ikinci Meşrutiyetin ilanından sonra Türkçülük akımının da etkisiyle ciddi eserler verilmeye başlanmıştır.⁷⁷ Bu dönemde yapılan çalışmalar Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarına esas teşkil etmiştir.

---

tılmaktadır" **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c.2, Ankara, Atatürk Araş. Mrk. Yay., 1997, s.277-278.

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1934.

⁷⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz: İbrahim Necmi Dilmen, **Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları**, İstanbul, 1936; Hasan Reşit Tankut, **Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri**, İstanbul, 1936; Levend, **a.g.e.**, s.433-437.

⁷⁷ Bu konuda bkz: Mükrimin Halil Yımaç, "Tanzimattan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik", **Tanzimat I**, İstanbul, Maarif Matb., 1940, s.585-595; İlber Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler", **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, Ankara, 1986, s.428-429; Etienne Copeaux, **Türk Tarih**

Cumhuriyet'in ilanından sonra tarihe özel bir ilgiyi bulan Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan tarih yazma çalışmaları ilk ürünlerini 1929 yılında vermeye başlamıştır. Türk tarih tezi 1928 yılında Afet İnan'ın Fransızca Coğrafya kitaplarından birinde Türklerin sarı ırka mensup olduklarının yazdığını görmesi ve Türklerin dört yüz çadırlık bir aşiretten bir imparatorluk kurmasının mümkün olmayacağı ve başka bir izahının olması gerektiği fikrinden hareketle ortaya çıkmıştır.⁷⁸ Basın aracılığıyla da tarih görüşünün gelişimine katkıda bulunmuş ve konu romantik bir dille ele alınmıştır. Bu çalışmaların bir parçası olarak 1930 yılında "Türk Tarihinin Ana Hatları" adı ile aydınların eleştirilerine sunulmak üzere basılan kitap yeni ortaya konan tüm tarih tezlerini içermektedir.⁷⁹

Türk tarih tezinde özetle "Türk brakisefal ırkının Anadolu'da ilk devlet kuran millet olduğu, ilk yurtları Orta Asya iken zamanla doğuya, güneye ve Batıda Hazar denizinin kuzey ve güneyine dağıldığı, Irak, Anadolu, Mısır ve Ege medeniyetlerinin ilk kurucularının bu ırk olduğu ve Türklerin de onların çocukları olduğu" görüşü öne sürülmektedir. Tarih tezinin ortaya konmasının önemi, genç Cumhuriyet'in yeni bir milli kimlik yaratma konusundaki kararlılığının en önemli adımlarından birini teşkil etmesidir. 1930'ların değişen kültür ve medeniyet anlayışları doğrultusunda batının karşısında medeni bir millet daha da önemlisi medeniyet kurucusu bir millet olarak çıkmaktadır. Bu yeni kimlik özellikle de genç kuşağa milli bir övünç kaynağı olacaktır ki, batı karşısında bir nevi daha önce bozulan maneviyatın telafisidir.

Tarih tezinin ortaya konmasının ardından Türk Tarih Heyeti'nin yerini Türk Tarih Tetkik Cemiyeti almış⁸⁰, bu değişiklikte beraber ilmi faaliyetlerin tamamı Atatürk'ün gözetimi ve denetimine geçmiştir. Tarih öğretiminde tutulacak yolun

---

Tezinden Türk İslam Sentezine, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, s.25-29.

⁷⁸ Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellekten**, c.III, sayı:10, Nisan 1939, s.273-274; Ekrem Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", **Bellekten**, c.XX, Ekim 1956, sayı:80, s.582-583; Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", **Atatürkçülük** (İkinci Kitap), Ankara, Gen.Kur.Bs, 1983, s.158-159.

⁷⁹ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, 2.bs., İstanbul, Kaynak Yay., 1996, s.25; Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", **Bellekten**, c.XXXII, sayı:128, Ekim 1968, s.510-511.

⁸⁰ Uluğ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, İTK, 1973, s.7, Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih**, İstanbul, Afa Yay., 1992, s.96.

anlatılmasını sağlamak amacıyla Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlenmiş, burada ortaya konan tarih anlayışının sonucu olarak mevcut tarih görüşlerini çürüten yeni Türk görüşü ortaya konmuştur. Türk tarih tezi milli devlet oluşturmada pek çok soruna çözüm bulma işlevselliğine sahiptir ve bu işlevselliği Osmanlı konusunda da yerine getirmiştir. Bu tutum Osmanlı'ya karşı kesin bir tavır almaktan ziyade başarılı olduğu durumlarda kendinden sayma, çöküşe geçtiği zaman Türklerin de içinde yer aldığı çok kültürlü bir imparatorluk olarak değerlendirerek Türklerin medeniyet ve zaferle dolu tarihinden dışlama çabası olarak kendisini göstermektedir.⁸¹

Atatürk'ün genç Cumhuriyet'e tarih şuru kazandırmak amacıyla tarihe verdiği önem hiç azalmamış, ilk kongrede ortaya konan tezlerin gelişmesiyle bu alandaki örgütlenme el ele yürümüştür. 1935 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilmiştir. Ancak yeni teori ile kurumların özdeşleştiğini söylemek güçtür.⁸² Söyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kendisinin çözüm önerisinin yanı sıra Atatürk'ün tarih biliminin özgürce gelişmesini sağlayacak bir kurumu kurması ve tarih bilimini siyasetten bağımsız bir hale getirmesi üzerinde hemfikir olunan bir görüştür. Devletin önemli ölçüdeki maddi desteğine sahip olan bu ve benzer kurumların daha sonraki gelişim sürecinin siyasetten bağımsız bir şekilde yürütüldüğünü söylemek ise pek mümkün değildir.⁸³

20 Eylül 1937'de toplanan ikinci Türk Tarih Kongresine pek çoğu Üniversite profesörü ve araştırmacılardan oluşan kalabalık bir bilim adamı grubu ile Avrupa ülkelerinden gelen bilim adamları katılmıştır. İlkinden farklı olarak bu kongrenin uluslararası bir niteliğinin olması istenmiş ve konular ağırlıklı olarak Arkeoloji,

⁸¹ Cennet Uşlu, "Tarih Tezi Penceresinden Osmanlıya Bakmak", *Türkiye Günlüğü*, 58, Kasım-Aralık 1999, s.124.

⁸² Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, İstanbul, Kaynak Yay., 1985, s.57-58.

⁸³ Türk tarih tezinin oluşumu ve gelişimi konusunda ayrıca bkz: Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, H.Ü. Atatürk İlk ve İnk.Tar.Ens.,Basılmamış Y.L. Tezi, Ankara, 1998.

Dilbilim ve Antropoloji dallarında ele alınmıştır.⁸⁴ İkinci kongre birincisine oranla bilimsellik vurgusu daha fazla olan bir nitelik taşımaktadır ve Türk Tarih Tezi, adı geçen bilimler aracılığıyla doğrulanmaya çalışılmaktadır.⁸⁵

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen tarih reformu, milli tarih yaratma misyonunu gerçekleştirmiş, daha sonraki dönem için de bunun devamlılığını sağlamak üzere kurumsal yapının kurulması sağlanmıştır. Kurulduğu dönemde tarih alanında yapılan araştırmaların kendisini ifade etme olanağı bulunduğu tek yer olan Türk Tarih Kurumu daha sonra bu görevi sivil inisiyatiflerle paylaşmaya başlamış ve Türklerin neredeyse tüm medeniyetlerin kurucusu olduğu duygusal tez zayıflayarak, tarih konusu daha makul ve bilimsel ölçüler içinde ele alınmaya başlanmıştır.

Kültürel alandaki inkılaplara bir diğer önemli örnek de Üniversite Reformudur. Tanzimat sonrasında Osmanlıların hayatına giren Darülfünun'un ıslahı konusu gerek Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerekse 1925 yılında gündeme gelmiş ancak sonuç alınamamıştır. Daha sonraları İstanbul'da bulunan Darülfünun'un yetersizliği ve genç Cumhuriyet'in hızla gerçekleştirdiği yeniliklere ayak uyduramadığı, kamuoyunda dile getirilmiş ve yerine yeni bir kurumun gerektiği vurgulanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin Darülfünunu ele alış tarzı, önceleri kurumu bilimsel açıdan yükseltmek endişesi ile bir reform yapmak konusunda yoğunlaşmaktadır. Ancak daha sonra Üniversiteyi siyasal iktidarın çizgisini vurgulayan bir araç haline getirme isteği ortaya çıkmıştır.⁸⁶

İstanbul ve Ankara'da kurulması planlanan üniversiteler için incelemeler yapmak üzere İsviçre'den çağrılan Profesör Albert Malche, İstanbul Darülfünunu hocaları ile yaptığı görüşme sonrasında hedeflenen Üniversitenin 15-20 yıl içinde gerçekleştirilebileceğini ifade ederek, ilmi eserlerin tercüme edilmesinden işe

⁸⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz: **İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, 1943.

⁸⁵ Bu durum Kongrenin amacında da belirtilmektedir. "Türk Tarih Kurumu araştırmalarında tezlerini ispat için Arkeoloji ve Antropoloji gibi müspet ilim buluşlarına ve bunlarla beraber Türk linguistiğine dayanır... Bunların ne olduğunu bilen alimlerce yakından bilindiği gibi, reddi kabul olunmayan ilimlere dayanır." Bkz: **İkinci Türk Tarih...**, s.2.

⁸⁶ Mete Tunçay-Haldun Özen, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", **Yapıt**, Ekim 1984, s.21.

başlanması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷ Darülfünun reformu Profesör Malche'in idaresinde 1933 Mart'ında hayata geçirilmiştir. Dört yıl süre ile çalışmak üzere proje sunan profesör, Meclis'te kanun teklifinin kabul edilmesinin ardından imzalanmak üzere bir mukavelename hazırlamıştır. Profesör Malche yeni kurulacak olan Üniversite teşkilatının bütün esasları ile ilgilenecektir. 1932 yılında 4.5 milyon olan Darülfünun bütçesi 6 milyonun üzerine çıkarılmış ve ıslaha yönelik çalışmaların yapılması amacıyla imkan hazırlanmıştır.⁸⁸

31 Temmuz 1933'te ilga edilen Darülfünun'un kadrosundaki 151 müderris, muallim ve müderris muavininden yalnız 59'u üniversiteye alınmıştır.⁸⁹ Darülfünun'un ilga edilmesinde kendisinden bekleneni yerine getirmediği şeklinde özetlenebilecek gerekçeler arasında şunlar sayılabilir: Memlekette siyasi ve içtimai büyük inkılaplar olmasına rağmen Darülfünun bunlara seyirci kalmıştır. İktisadi alandaki gelişmelerden bihaber görünmüş, hukukta radikal değişiklikler olmuş, o yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla yetinmiştir. Harf inkılabı ve dil inkılabını tamamen görmezden gelmiş, tarih tezine ilgi uyandırabilmek için üç yıl beklemek gerekmiş, kısaca kendisini dış dünyaya kapatmıştır. Öte yandan Türk camiası içine hapsolmuş ve dışarıdaki ilim hareketlerine de uzak kalmıştır. İlmi çalışmaları desteklemediği gibi eğitim programlarını da batı tarzı usullere uygun hale getirmemiştir. Kendisine on yıldır verilen fırsatlardan yararlanmasını bilememiş ve inkılabın seyrinden uzak duran bu müesseseye tahammül kalmamıştır.⁹⁰

Üniversite kadrosunda yapılan değişiklik sonrasında açıkta kalanların çokuğu karşısında bir şaşkınlık olduğu anlaşılmaktadır. Üniversiteye 3'ü kadın olmak üzere dışarıdan toplam 48 hoca alınmıştır.⁹¹ Üniversitede eğitim saatleri de artırılarak öğleye kadar olan ders usulü yerine tam gün eğitime geçilmiştir. Eylül

---

Ahmet Cevat, "Profesör Malche İle Mülakat", **Muhit**, Haziran 1932, sayı:44, s.38-39.

"Darülfünun Üniversite İsmi Alacak", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1933.

1933 yılında Darülfünundan tasfiye edilenlerin listesi için bkz: Mete Tunçay-Haldun Özen, "1933 Darülfünun Tasfiyesi", **Yeni Gündem**, Ekim 1984, s.16-19; "1933 Darülfünun Tasfiyesinde Atılanlar", **Bilim ve Sanat**, Ekim 1984, s.21-25.

"Yeni Üniversitenin Kadrosu", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1933.

"Üniversitede Kadın Hocalar", **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1933.

ayında Üniversite kadrosu tamamlanmış yabancı profesörlerin görev alacakları kürsüler belli olmuştur.⁹² Üniversite bütçesi 300.000 Lira artırılmış, 13'ü Tıp Fakültesine olmak üzere toplam 36 yabancı profesör getirilmiş, İnkılap Enstitüsünün kurulmasına ilişkin düzenleme tamamlanmış, uygulamalı ve nazari derslerin her gün saat 15'e kadar devam etmesi kararlaştırılarak devam mecburiyeti konmuştur.⁹³ Yabancı Profesörlerin gelmesi daha sonra da devam etmiştir. Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakülteleri ile sekiz Enstitüden meydana gelen Üniversitede öğretim üyelerine Ordinaryüs, Profesör ve Doçent denilmesi kararlaştırılmış ve yazışmalarda da bu unvanlar kullanılmıştır.⁹⁴

1934 yılında Üniversitede reform programını uygulayabilmek için Ziraat Bankası'ndan borç alınmış ve Üniversitede Dil Okulu da dahil olmak üzere çeşitli bölümler açılmıştır. Aynı yıl Profesör Malche Türkiye'den ayrılmış, Haziran 1934'de Üniversitenin asli kadrosu açıklanmış ve yeni kadroda 6 Ordinaryüs ile 1 Doçent açıkta kalmıştır.⁹⁵ Darülfünunun ilgasını sağlayan 2252 sayılı yasa gereği yeni üniversite örgütüne dair yasa tasarısının en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar TBMM'ne verilmesi gerekirken bu sağlanamamış ancak Maarif Vekaleti'nce çıkarılan "İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi" yasa yerine kullanılmıştır.⁹⁶

İstanbul Üniversitesi'ndeki reform hareketi daha önce Darülfünun'a yapılan bazı eleştirilerin ortadan kalkmasını sağlamış, ancak akademik hürriyet ve serbest araştırma geleneğinin sağlanması gibi konular eleştiri konusu olmaya devam etmiştir. Alman bilim adamları bir ölçüde ciddi bir geleneğin üniversiteye girmesini sağlamışlar ancak onlar da dil sorununu çözmeye pek başarılı olamamışlardır. Üniversite mensupları ciddi konularda eleştiri yapma konusunda

⁹² Alman M. Hirsch Tıp Fakültesi Hıfzısıhha kürsüsüne, M. Tan Hauser emrazı dahiliye hocalığına, M. Schwartz teşrihi marazi kürsüsüne tayin olunmuştur. **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1933.

⁹³ "İnkılap Enstitüsü", **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1933.

⁹⁴ **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1933.

⁹⁵ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1934.

⁹⁶ E. Hırş, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I**, İstanbul, 1950, s.339-347.

çekingen davranmışlardır. Üniversite öğretim üyelerinin bu tavrında siyasi idarenin serbest eleştiriye karşı sergilediği tutumun da etkisi olmuştur.⁹⁷

İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu yıl Ankara'da da 11 Alman hocanın çalışmalarıyla Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmıştır. 1935 yılında da "bir taraftan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek bir tetkik ve araştırma müessesesine olan ihtiyaç, diğer taraftan tahsil müesseselerimize ulusal dil ve tarihimizin ilmi ve en yeni telakkilerine göre hazırlanmış muallim yetiştirmek ve bugünkü muallimlerin bu yönden bilgilerini tamamlamak için Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.⁹⁸ Üniversite yasasının çıkarılması ancak 1944 yılında gerçekleşmiştir.

Otuzlu yıllarda tarih ve dil tezlerinin ortaya konmasından sonra kültürel alanda yapılan inkılapların üçüncü halkası olarak nitelendirebileceğimiz üniversite reformu, modern devlet kurma yolundaki genç Cumhuriyet'in zihniyet değişimi gerçekleştirmek amacıyla attığı adımlardan biridir ve o günler için oldukça büyük ve cesur adımlardandır. İlim zihniyetini geliştirme, milli kültürü yayma ve batının modern bilgi teknolojisine erişme gibi amaçlarla kurulan üniversiteden Cumhuriyet Türkiye'sinin beklentilerinin tam olarak karşılandığını söylemek mümkün değildir. Üniversite pek çok maddi ve teknik yetersizliğin yanı sıra gerek ürettiği bilgi ve teknolojinin hayata geçirilmesinde, gerekse aydınlarla halk arasında mevcut olan mesafenin kapatılmasında yeterli girişim ve istekliliği gösterememiştir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin modern bir toplum oluşturma yolunda attığı en önemli adımlardan biri de kuşkusuz hukuk alanında getirmiş olduğu yeniliklerdir. Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk düzenine bakıldığında üç türlü hukuk sisteminin geçerli olduğu görülmektedir. Bunlar yalnız Müslümanlara uygulanan Seriat yani İslam Hukuku, bütün uyruklara uygulanan Örfi Hukuk ve gayrimüslimlerin kendi hukuklarıdır.⁹⁹ Tanzimat'la beraber kanunlaştırma hareketleri çerçevesinde pek çok Batı menşeli kanun iktibas

⁹⁷ Wilson-Başgöz, a.g.e, s.184.

⁹⁸ Ilirş, a.g.e, s.561-567.

⁹⁹ Coşkun Uçok, "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Hukuk", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İstanbul, İletişim Yay., 1985, s. 574.

edilmiştir. Önceki kanunlara göre hem kapsam hem sistem bakımından daha ileri olan bu kanunlar batıya yönelişin açık bir kanıtı olmakla birlikte henüz şer'i hukuktan kesin bir ayrılmanın riskini göze almış değildir.¹⁰⁰

Tanzimat'la başlayan hukuk alanındaki bu olumlu sürece rağmen İslami kurallara dayalı hukuk sistemi ile batıdan alınan hukuk sisteminin yan yana yürütülmeye çalışılması bu alanda ikiliğin doğmasına yol açmış ve pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir.¹⁰¹ Bu durum şüphesiz devletin idari anlayışından kaynaklanmaktadır. Henüz laiklikten bahsetmenin söz konusu olmadığı bir dönemde gücünü dinden alan bir hukuk sisteminin yanına laik esaslara göre düzenlenmiş hukuk sistemlerinin alınmasının bu tür sonuçlar doğurması pek de şaşırtıcı değildir.¹⁰²

Cumhuriyetle birlikte hukuk alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve özellikle laik hukukun yerleştirilmesi adına ciddi atılımlar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından Medeni Kanunun kabulüne kadar geçen süre içinde mevcut hukuk sistemini yenileştirme yönünde bazı eğilimler görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa hukuk alanında yapılacak yeniliklerin işaretini 1 Mart 1924'de yaptığı Meclis açış konuşmasında şu şekilde dile getirmektedir. "Üyesi olmakla kendimizi mutlu saydığımız İslamlık, yüzyıllardan beri içinde bulunduğu siyasi durumdan kurtarılmak ve yüceltmek zorundadır...Millet her uygar devlette geçer olan ve bizim memleketimizin ihtiyaçlarını karşılayacak hukuk esaslarının alınmasını arzu etmektedir...Hukukta hurafelere bağlı kalış milletin uyanmasını önleyen bir kabustur."¹⁰³ Bunu izleyen günlerde 8 Nisan 1924 tarihinde Şer'i

¹⁰⁰ İlk olarak 1840 yılında bir Ceza Kanunu çıkarılmış, bunu 1851 yılında ikinci bir Ceza Kanunu izlemiştir. 1858 yılında ise 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilen Ceza Kanunname-i Humayunu yürürlüğe konmuştur. Söz konusu kanunda "kıyas, diyet gibi hakların şer'i mahkemelerden istenebileceği" belirtilmektedir. Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler, "Giriş", Editörler: Adnan Güriz-Peter Benedict, Ankara, Türkiye Kalkınma Vakfı Yay.,1974, s.IX.

¹⁰¹ Temuçin Faik Ertan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hukuk Reformuna Genel Bir Bakış", Prof.Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Ankara, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., 1995, s.224.

¹⁰² Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, T.T.K., 1996, s.48 vd.

¹⁰³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1997, s.347-348.

hukukun uygulayıcısı olan Şer'iye Mahkemeleri kaldırılmıştır. Her ne kadar yeni yapılan Anayasada "Devletin dini, din-i İslamdır" cümlesi muhafaza edilmişse de, 1921 Anayasasında bulunan "ahkam-ı fikihiye ve hukukiye ile adap ve muamelatın esas ittihaz edilmesi hükmü" yeni Anayasada yer almayarak hukuk alanında Şer'i kurallardan uzaklaşılmasının ilk işaretleri verilmiştir.¹⁰⁴

Medeni Kanunun hangi ülkeden alınacağına ilişkin tartışmalar sırasında en çok Fransız, Alman ve İsviçre Medeni Kanunları üzerinde durulmuştur. Fransız Medeni Kanunu oldukça eski olduğu ve artık çağın gereklerini yerine getiremeyeceği, Alman Medeni Kanunu ise pratik olmadığı ve işlevsel olmaktan uzak olduğu gerekçesiyle tercih edilmemiştir.¹⁰⁵ Adalet Bakanı Bozkurt'a göre İsviçre Medeni Kanunu dünya medeni kanunları içinde en yenisi, anlaşılması en kolay, en demokrati ve en pratiği idi. İsviçre Medeni Kanunu, birçok bakımdan Türk toplumuna verilmek istenen yeni biçime ve Türkiye'nin şartlarına uygun bulunmaktaydı.¹⁰⁶ Üstelik Türk Medeni kanununa kaynaklık eden İsviçre Medeni Kanunu 28 yıllık bir çalışmanın ürünü olarak meydana getirildiği için vatandaşların tüm haklarını içeren bir ana kanun niteliğine sahiptir.¹⁰⁷

İsviçre Medeni Kanununun tümüyle alınıp benimsenmesine karar verildikten sonra hukukçu milletvekilleri, yargıç ve avukatlarla, hukuk profesörlerinden oluşan 26 kişilik bir kurul tarafından¹⁰⁸ kanun Fransızca'dan

¹⁰⁴ Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Ankara, 1985, s.92.

¹⁰⁵ Bozkurt, **a.g.m.**, s.11-12.

¹⁰⁶ Aytekin Ataay, "Atatürk'ün Laiklik Anlayışı ve Medeni Kanun", **İ.Ü. Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, Cumhuriyet Döneminde Hukuk**, İstanbul, Fakülteler Matb., 1973, s.202.

¹⁰⁷ 1848 yılında federal devlete dönüşen İsviçre'de kodifikasyon yani kanunları toplama ihtiyacı belirmiş ve 1886-1889 yılları arasında Bern Üniversitesi'nden Prof. Eugenc Huber kantonların medeni hukuklarını inceleyerek, Medeni Kanuna esas olmak üzere 4 ciltlik bir eser yazmıştır. 1900 yılında yayınlanan ön projenin ardından 1904 yılında ikinci proje hazırlanmış ve 10 Aralık 1907 tarihinde Konsey Medeni kanunu kabul etmiş ve kanun 1 Ocak 1912'de yürürlüğe girmiştir. Bkz: Nurettin Tarakçıoğlu, "Hukuk İnkılabı ve Atatürk", **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1991**, Ankara, Gen.Kur.Bs, 1991, s.50.

¹⁰⁸ Medeni Kanun tasarısını hazırlayan Mentеше mebusu Şükrü Kaya'nın başkanlığında vekillerden Mustafa, Fevzi, Hasan Fehmi Bey ile hakimlerden Fuat, Hulusi, Feyz Daim, Lisat, Şemseddin Sabri, Aziz, Osman, Cevat, Hacı Rifat Bey, profesörlerden Veli, Şevket Mehmet Ali, Samim, Vasfi Raşit Bey ve avukatlardan Tahsin, Bahir ve Nazım

Türkçe'ye çevrilmiş ve bir Türk Medeni Kanunu tasarısı gerekçesi ile birlikte Adalet Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulmuştur.¹⁰⁹ Kanuna ciddi bir itirazın yapılmadığı görüşmeler sonunda 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilmiştir.¹¹⁰ Borçlar Kanunu da aynı biçimde 22 Nisan 1926 tarihinde kabul edilerek, Kanunu Medeni'nin Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanunla birlikte 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Temelde liberal bir görüşle hazırlanan İsviçre Medeni Kanunu, iyi niyet, muhik (haklı) sebepler, hakkın kötüye kullanılması, hal icabı, işin mahiyeti, ahlak ve adap gibi kavramlara çoğu kez dayanan, hakime geniş bir takdir alanı ve hakkı bırakan, hukukun geliştirilmesine ve kendi kendini yenilemesine imkan tanıyan, ayrıca ferdiyetçi hukuk anlayışından sosyal hukuk görüşüne geçebilme olanaklarını içinde bulunduran bir metin olarak nitelendirilmektedir.¹¹¹

Bazı değişiklikler yapılarak alınmış olan Medeni Kanun, Türk hukuk sistemine başta laik bir anlayışı tesis etmek üzere oldukça önemli yenilikler getirmiştir.¹¹² Burada dikkati çeken bir konu, Medeni Kanunun yürürlüğe girdiği 4 Ekim 1926 ile "Türkiye Devletinin dini, din-i İslam'dır" hükmünün Anayasadan çıkarıldığı 10 Nisan 1928'e kadar olan on dokuz aylık dönemde Anayasa ile Medeni Kanun arasında bir çelişki bulunmasıdır. Bu çelişkili durum laikliğin Anayasaya girmesiyle son bulmuştur.¹¹³ Toplumsal alanı düzenleyici pek çok hükmü içinde barındıran Medeni Kanunun özellikle Kişi Hukuku, Aile Hukuku ve Miras Hukuku alanlarında Cumhuriyet öncesi döneme nazaran çok ciddi değişiklikleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Medeni nikah, tek eşle evlilik, kadın-erkek eşitliği, evlenme ve boşanmaya ilişkin düzenlemeler ve erkek ve kız

---

Beylerden oluşmaktadır. F.H. Saymen, **Türk Medeni Hukuku I, Umumi Prensipler**, 3. bs, İstanbul, 1960, s.35-36.

¹⁰⁹ Türk Medeni Kanununun gerekçesinin tam metni için ayrıca bkz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Kanunu Birinci Cilt**, Ankara, TDK Yay., 1970, s.XXII-XXXV.

¹¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, c.22, 172.1926.

¹¹¹ Güniz-Benedict, **a.g.e**, s.XII.

¹¹² İsviçre Medeni Kanunu ile Türk Medeni kanunu arasında bulunan farklılıklar konusunda geniş bilgi için bkz: Velidedeoğlu, **Medeni Hukukun...**, s.158-186.

¹¹³ Kudret Ayiter, "Türk Hukuk İnkılabının Gerçekleştirdiği İslam Dini Reformu", **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21-25 Eylül 1981**, III.c., Ankara, T.T.K., 1989, s.1605-1606.

çocukların mirastan eşit pay alabilmesi gibi konular genç Cumhuriyetin kurmaya çalıştığı toplumsal yapıyı düzenlemeye yönelik tedbirlerdir. Medeni Kanunla Cumhuriyet idaresine getirilen en önemli yenilik toplumda bulunan her bireyin birey olmasından kaynaklanan pek çok hakka sahip olduğunun belirlenmesidir. Cumhuriyet idaresi karşısında her Türk insanı vatandaş statüsüyle kanun önünde eşittir ve bu hakkını sonuna kadar kullanma hakkına sahiptir. Hukuk düzeninin sağlanmasındaki asıl amaç keyfilğe son vermektir. Tüm yasal düzenlemeler en ince detayına kadar hükme bağlanmış ve modern vatandaşların kullanabileceği bir şekilde Türk milletine sunulmuştur.

Medeni Kanunun kabulünün ardından Türk hukuk sistemini yenileyen kanunlar sırasıyla alınmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlilerinden biri Mart 1926 tarihinde 1889 tarihli İtalya Ceza Kanunundan uyarlanan Türk Ceza Kanunudur. Bu kanunda laikliği güvence altına almak amacıyla laiklik aleyhine sayılabilecek fiilleri kanun iki suç grubu halinde toplamış, din hürriyeti, vicdan ve ibadet hürriyeti aleyhine işlenen suçlar 175 ve 176. maddelerde, laik devlet düzeni aleyhine işlenen dini dernek kurmak, dini propaganda yapmak, telkinde bulunmak suçları 163. maddede düzenlenmiştir.¹¹⁴ Bundan sonra da Ticaret, Hukuk Usul ve Deniz Ticaret Kanunları alınmıştır.¹¹⁵ Bundan başka Askeri Ceza Kanunu ile Askeri Muhakeme Usulü Kanunu 22 Mayıs 1930 tarihinde kabul

---

¹¹⁴ 1850 tarihli Kanun-u Ticaret'in yenilenmesi amacıyla çeşitli ülkelerin ticaret kanunlarından hükümler alınmak suretiyle hazırlanan Ticaret Kanunu 29 Mayıs 1926'da, Neuchâtel Kantununun 7 Nisan 1925 tarihli Kanunundan alınan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, 18 Haziran 1928'de kabul edilmiştir. 1877 Alman Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu örnek alınarak hazırlanmış olan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu 4 Nisan 1929'da, Alman hukukundan esinlenerek hazırlanan Deniz Ticaret Kanunu da 13 Mayıs 1929 tarihinde kabul edilmiştir. Zehra Odyakmaz Alınbaş, "Atatürk ve Hukuk İnkılabı", **Atatürk ve Ankara**, Ankara, ATO Yay., 1988, s.75.

¹¹⁵ Medeni Kanun, Ceza, Borçlar ve Ticaret kanunları hakkında Cumhuriyet gazetesine beyanat veren Adâlet Bakanı Mahmut Esat Bey Cumhuriyet kanunları serisinin tamamlandığını, yeni kanunlara ilişkin halktan bir şikâyet işitilmediğini ve bilakis halkın kanunların getirdiği kolaylıktan çok memnun olduklarını ifade etmektedir. **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1929.

edilmiştir. Askeri Ceza Kanunu Alman ve Fransız Askeri Ceza Kanunları esas alınarak hazırlanmıştır.¹¹⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen hukuk inkılabının en önemli özelliği laik hukuk kurallarının kabul edilmiş olmasıdır. Laik hukuk sistemine geçilmesiyle vatandaşlar siyasi ve demokratik haklarına kavuşmuş ve kanun önünde eşit hale gelmişlerdir.¹¹⁷ Bu durum özellikle kadınların erkeklerle eşit haklara kavuşmaları şeklinde kendisini göstererek toplumda kadınların çeşitli sosyal ve siyasal haklar edinmesine yol açmıştır. Medeni kanunla birlikte hukuk alanında yapılan inkıpların diğer bir sonucu da "hukuk devleti" ne geçişin sağlanmasıdır.¹¹⁸ Hukuk devletinde devlet de vatandaş kadar hukuka saygılıdır ve devlet yönetiminde keyfilik değil, hukuka uygunluk esastır. Ayrıca yargı hakkı bağımsız mahkemelerce, millet adına, kanunlara uygun olarak kullanılmaktadır.

Atatürk'ün anlayışında hukuk, ulusun içinden çıkıp kendiliğinden gelişen değerler toplamı olarak görülmemekte ve her zaman ve her yerde bulunan doğal hukuk kabul edilmektedir.¹¹⁹ Atatürk böylece bütün insanlığın hukuk ve adalet ihtiyacını akla, serinkanlılığa ve gerçekçiliğe bağlamaktadır. Durum böyle olunca da her alanda akılcı ve bilimsel yasalar yapılabilecektir. İşte genç Cumhuriyetin bu doğrultuda yaptığı yasalar, toplumsal alanda eşitlik ve adaletin sağlanmasına yöneliktir. Atatürk'ün anlayışında hukuk, ulusun içinden çıkıp kendiliğinden gelişen değerler toplamı olarak görülmemekte ve her zaman ve her yerde bulunan doğal hukuk kabul edilmektedir.¹²⁰ Atatürk böylece bütün insanlığın hukuk ve

¹¹⁶ Bu kanunla birlikte daha önce yürürlükte olan Ceza Kanunname-i Humayun'unda bulunan şer'i hükümler ve suçlar ile dayak, demirbendlik, pranga, zindan, hidemat-ı şakka, kürek, kalebendlik, sürgün gibi ilkel cezalara yeni kanunda yer verilmemiştir. Altınbaş, a.g.m, s.75.

¹¹⁷ Hukuk inkılabının önemli bir unsuru olarak İsviçre Medeni Kanununun alınmasıyla Türk vatandaşları dil, din ve ırk farkı gözetilmeksizin kanun önünde eşit hale getirilmiştir. Bu kanunla birlikte gayrimüslim vatandaşların da azınlık haklarını isteme olanağı doğmuştur. Bu konuda bkz: A. Adnan, "Ten Years of Republic in Turkey", *The Political Quarterly*, vol.6, No.1-4, 1935, p.243.

¹¹⁸ Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. VIII, sayı:22, (Kasım 1991'den ayrı basım), s.52.

¹¹⁹ Ahmet Mumcu, "Atatürk'ün Kültür Anlayışında Hukukun Yeri", *Erdem*, c.1, Mayıs 1985, (sayı 2'den ayrı basım), Ankara, T.T.K., 1985, s.306.

¹²⁰ Ahmet Mumcu, "Atatürk'ün Kültür Anlayışında Hukukun Yeri", *Erdem*, c.1, Mayıs 1985, (sayı 2'den ayrı basım), Ankara, T.T.K., 1985, s.306.

adalet ihtiyacını akla, serinkanlılığa ve gerçekçiliğe bağlamaktadır. Durum böyle olunca da her alanda akılcı ve bilimsel yasalar yapılabilecektir. İşte genç Cumhuriyetin bu doğrultuda yaptığı yasalar, toplumsal alanda eşitlik ve adaletin sağlanmasına yöneliktir.

Türk kadınlarına 1930 yılında Belediye seçimlerine katılma hakkı verildikten sonra kamuoyunu en çok meşgul eden konu kadınların siyasal hakları olmuştur. 5 Aralık 1934'de Malatya milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının teklif ettiği Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bunun üzerine kadınlar milletvekili seçimlerine katılabilmek için başvuruda bulunmuşlardır. Türk kadınlarının seçme ve seçilme hakkını aldığı sırada ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere, İsveç, Norveç, Finlandiya, İrlanda, Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerde kadınlar bu haklara ulaşmışken, Fransa, İsviçre, Yugoslavya ve Bulgaristan'da ise henüz bu haklardan söz edilmemektedir.¹²¹

Seçimler yapıldıktan sonra on sekiz kadın milletvekili Meclis'e girmiştir.¹²² Bu ilk olması da düşünüldüğünde pek azımsanamayacak bir rakamdır. O tarihten on sekiz yıl önce seçilme hakkı kazanan İngiliz kadınlarından ilk seçimlerde yalnız bir kadın adayın Meclis'e girdiği düşünüldüğünde, bu sayı daha da önemli hale gelmektedir. Kadınların medeni haklarına paralel olarak kavuştuğu siyasal haklarını alması sonrasında genç Cumhuriyet'in kadınlara karşı tavrı, milli devlet oluşturma azim ve kararlılığında, kadını erkekten farksız gören bir anlayışa sahip olmasıdır. Kanunlar önünde olduğu gibi sosyal ve siyasal açıdan da kadın erkekle eşit hale getirilmiştir. Buna karşın kadınların parlamento içinde iken temsil kabiliyetlerinin az oluşu ve zaman içinde parlamentoya giren kadın sayısının azalması kadınlara siyasal haklar verilmesinin anlamının sınırlılığını ortaya koymaktadır.

¹²¹ Henüz seçme ve seçilme hakkına sahip olmayan Fransız kadınları, Türk kadınlarına verilen siyasal haklar nedeniyle Türk Büyükelçiliğini kutlamışlardır. **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1934.

¹²² Meclis'e giren kadın milletvekilleri şu şekildedir: Satı Çırpan Karamehmet (Ankara), Sabiha Görkey (Sivas), Fıma Nayman (Seyhan), Meliha Ulaş (Samsun), Mihri Pektaş (Bursa), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Benal Nevzat Arıman (İzmir), Fakihe Öymen (İstanbul), Fatma Şakir Memik (Edirne), Huriye Önez (Diyarbakır), Şekibe İnel (Bursa), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Türkan Baştuğ (Antalya), Seniha Hızal (Trabzon), Mevrure Gönenc (Afyon), Nakiye Elgün (Erzurum), Hatice Özgencer (Çankırı), Bahire Morova (Konya). Bkz: Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul, T.İ.Ş. Bankası Yay., 1998, s.85.

Atatürk dönemi modernleşme çizgisinde Batı medeniyetinin bir bütün olarak görülmesi, Türk inkılabında da değişimin bir bütün olarak görülmesine yol açmış ve çağdaş medeniyet unsurlarının eksiksiz olarak alınması hedeflenmiştir. Diğer bir deyişle toplumun kıyafetiyle, diliyle, adıyla, hukukuyla, kullandığı saat ve aldığı eğitimle "medeni" olmasına özen gösterilmiş, eskiden kalma hiç bir unsurun yerinde bırakılmasına izin verilmemiştir. Eski anlayışı temsil eden türbe ve fes gibi sembolleri kaldırmanın halkı "medeni" kılmamanın ötesinde, rejime alternatif olabilecek değerlerle olan ilişkisini kesmek gibi bir anlamı da bulunmaktadır. Yönetimde merkezîyetçi anlayışın hakim olduğu bu dönemde, bağlılığın gösterileceği tek yerin anılan sembollerin bağlı olduğu kaynaklardan öte genç Cumhuriyet idaresi olması amaçlanmıştır. Devletin anılan değişimi gerçekleştirirken kendisine bağlılığı sağlamada, üzerine oturduğu değerlerin rasyonel oluşu, bu dönüşümün gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır. İnkıpların hayata geçirildiği dönemin bir başka özelliği de kurulmak istenen ulus devleti inşa etme sürecinde tüm yeniliklerin kanun, nizamname ve talimatnamelerle uygulanarak, sınırları belirli bir düşünce yapısını benimseyen bireylerin meydana getirilmiş olmasıdır.

Son olarak söylemek gerekirse inkıplara olan bağlılık ve uyumda Milli Mücadeleyi kazanan ve Cumhuriyet'i kuran Atatürk'e duyulan sevgi ve bağlılığın etkisi göz ardı edilemez. Türkiye'nin henüz tamamlanmamış modernleşme süreci günümüzde farklı bir seyir takip ederek örneğin medeni milletler arasında yer alma azim ve gayretinin bir sonucu olarak Avrupa Birliğine girmek istemek şeklinde devam etmektedir. Dünyada teknolojik alanda yaşanan gelişmenin baş döndürücü hızı karşısında seyirci konumunda kalmanın ve bu tür gelişmelere katkıda bulunmakla değil, sadece almakla yetinmenin batıdaki modernleşme olgusunun ruhunu kavrayamaktan ileri geldiği ve Atatürk döneminde o günkü koşullar içinde sağlanan gelişmenin daha sonra aynı ölçüde gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında başlatılan Türk modernleşme hareketi Türkiye tarihinin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte modernleşme olgusu bilimsel ve rasyonel bir düzlem üzerine oturtulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme modelinde cemaate dayalı toplumun yerini ulus devlet anlayışı almıştır. Yeni bir ulus devlet oluşturma yolunda yapılan tüm inkılaplar toplumu dönüştürmeye yönelik hareketlerdir. İnkılâpların temel dinamikleri milliyetçilik, laiklik ve halkçılık prensipleridir. İnkılâpların hayata geçirilmesinde ise Cumhuriyet Halk Partisi, Basın, Halkevleri ve Radyo en etkili kurumlar olmuştur.

Yeni Türk devletini ve ulusunu modernleştirmeyi amaçlayan Cumhuriyet'in kadrosu Batılılaşma projesi ile bu amaca ulaşmaya çalışmış, bu anlayış tüm kurumlarda da sergilenmiştir. Sosyal, kültürel, eğitim ve hukuk alanında yapılan reformlarla asıl amaç modern bir toplum yaratmaktır. Diğer yandan modern giysiler, modern hukuk sistemi, eğitim ve diğer tüm yeniliklerle Türk toplumunun medeni milletler seviyesine ulaşması amaçlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti döneminin oldukça önünde giden bir anlayışa sahip olan inkılabın prensipleri ve yöntemi ile bağımsızlık yolunda savaş veren diğer uluslara da model olmuştur.

Anahtar Kelimeler; Modernleşme, Atatürk İnkılâpları, Model, Türk Lâikliği, Milliyetçilik.

ABSTRACT

Turkish modernization movement, begun with the last century of Ottoman Empire, is one of the most important subjects of the history of Turkey. By means of the establishment of Turkish Republic, an understanding of modernization based on the science and rational principles is appropriated.

In this model, the religious community is replaced by the understanding of nation-state. It is the first condition in the way of creating a new nation. So the target of all the reforms were the transformation of the society. The main dynamics of the reforms were the principles of nationalism, laicism and populism. It can be said that the Turkish Republican People's Party, the press, People's Houses, and the radio which were the most effectual institutions in Turkey, became very useful in the realization of the Turkish reforms. Republican cadre appropriated a westernization project aimed to raise the new Turkish state and the nation together just up to the level of the contemporary civilizations. Therefore, a new understanding was adopted in all the institutions. The reforms performed in social, cultural, educational and judicial systems were the main steps in creating a modern society. In other words, the modern costumes, modern laws, education and all the other reforms enabled Turkish society to reached the level of contemporary civilizations.

Every measure was taken to project the principles of the revolution and Turkey became a model for the nations fought in the way of their independence.

Keywords: Modernization, Ataturk Reforms, Model, Turkey, Secularism, Nationalism.